

Waterplassen in de voortuin van *Groningen*

De Friezen hebben hun Sneekermeer, de Hollanders en Utrechtse hun Loosdrechtse Plassen, maar ook de Drenten en de Groningers kunnen zich uitleven op en aan het water. Het Paterswoldsemeer, De Hoornse Plas, het Hoornse Meer en het Friese Veer zijn voor hen de plek voor watervertier. Met meer dan één miljoen bezoekers per jaar. Met dank aan de notabelen.

Pracht van de Streek

Tekst: Hans Siemes
Fotografie: Hans Menop
Illustratie: Patrick Klumper

voorjaar 2020 **naober** | 21

De fraaie, aaneengeschakelde waterplassen liggen als het ware in de voortuin van de stad Groningen. Waar de woningbouw ophoudt, begint de totaal andere wereld van het water. Heerlijk om in de winter op te schaatsen, fantastisch om er het hele jaar te wandelen en prachtig om er op een mooie dag te zwemmen, te zeilen, te roeien, te surfen of te kanoën. Nog even en het seizoen barst los, met op topdagen wel 15.000 bezoekers. Al in maart – als de temperatuur het tenminste toelaat – plonzen de eersten het water in.

Een sliert schaatsers

Het is een fantastisch gebied. Dat vindt ook beheerder Harald Homan van het Meerschapp Paterswolde, een samenwerkingsverband van de gemeenten Tynaarlo en Groningen, dat de meren beheert. Hij kan met volle teugen genieten. Als het vriest, is hij helemaal in zijn element, want dan kan er geschaatst worden. Mooi als een sliert schaatsers over het bevroren meer glijdt, maar dat is de laatste jaren wel een zeldzaamheid. Zelf bindt hij maar al te graag de ijzers onder, zoals pas nog voor een goed doel. Daarvoor moest hij echter uitwijken naar de Oostenrijkse Weissensee.

Varen met de Libelle

Fabrikanten en de gegoede burgerij streken rond 1900 als eersten neer aan de boorden van het meer. Met aan het

hoofd de familie Scholten; groot geworden in aardappel-zetmeel, suiker, stroop en strokarton. Zij bouwden aan de zuidrand van het Paterswoldsemeer hun theehuis De Paalkoepel. Een prachtig gebouw dat er nog steeds staat en nu in gebruik is als restaurant. Ze hadden zo hun eigen vertier.

“Zo rustig en mooi, en dichtbij de stad. Waar in Nederland vind je zoiets?”

Met de boot, de Libelle, voeren zij en hun gasten over het meer. Die boot kwam in het voorjaar aanvaren over het Hoornse Diep (het laatste stukje van de Drentsche Aa) en het Noord-Willemskanaal. Van daaruit werd hij met een grote kraan, een 'overzwaai', over de dijk getild en in het meer gelegd. Om aan het einde van het seizoen de weg terug te gaan. Die Libelle heeft overigens nadien nog dienst gedaan als rondvaartboot in de Amsterdamse grachten.

Tol voor het pad

Die overzwaai, gebouwd in 1911, maakte in 1927 plaats

Het merengebied op de grens van Groningen en Drenthe heeft zich ontwikkeld tot een groot recreatiegebied dat soms duizenden bezoekers trekt.

Met de boot Libelle voer de familie Scholten met gasten over het meer. Later zou de Libelle nog dienst doen als rondvaartboot in de grachten van Amsterdam.

voor een sluis die een rechtstreekse verbinding van het meer met het Noord-Willemskanaal mogelijk maakte. Die sluis, een initiatief van Jan-Willem Scholten, was precies breed genoeg voor de Libelle. Het sluisje is er nog steeds. De Scholtens zorgden in 1907 ook voor het verhard van een voetpad langs het meer dat Haren verbond met Paterswolde en Eelde: de Meerweg, waaraan ook hun theehuis stond. Zakenlui als ze waren, hieven ze tol van degenen die van deze weg gebruik wilden maken: voetgangers één cent, fietsers twee cent en auto's een dubbeltje. Ook legden ze een zwembad aan, waarin de gegoede burgerij voor 25 cent een duik kon nemen. Daar is geld aan te verdienen, dacht een boer verderop. Hij legde een zwembad aan voor het gewone volk dat er voor een dubbeltje terecht kon. Dat gebied staat nog steeds bekend als 'dubbeltjesland'.

Turf uit het Paterswoldsemeer

Die overzwaai was afgekeken van de 'wup' die de turfstekers gebruikten. Vanuit hun bootjes hevelde zij de turf over naar de pramen waarmee de brandstof richting 'stad' ging. Bijna heel Groningen stookte enkele eeuwen lang het gedroogde veen uit het Paterswoldsemeer. Ontstaan door vervening. Voor die tijd was het een moerassig en kletsnat gebied, met hier en daar een droge zandkop waarop boeren of verveners zich vestigden in

zogenaamde heemsteden. Nu nog te herkennen als de eilandjes in het meer met aparte namen als Raittop, de Koekoek en de Zeuven Zweerden. Neerwold heette het gebied toen nog, waar de Drentsche Aa en het Hoornse Diep hun overvloedige water kwijt konden. Een mooie, zompige barrière die voorkwam dat roofridders uit en ander gespuis uit Drenthe Groningen onveilig konden maken. Omgekeerd konden de Groningers niet 'even' Drenthe onder de voet lopen.

Een modderige massa

Het waren Friezen die vanaf 1740 in het laagveen aan de slag gingen om er turf te winnen, meldt drs. A. H. van Slageren in een boekje in de Harener Historische Reeks over het Paterswoldsemeer. Eerder waren ze bij Rottevalle, bij Drachten, bezig geweest, maar hier raakte het veen op. Dat Friezen de basis legden voor de vervening is ook af te leiden uit de naam Friese Veen voor de waterplas tussen het Paterswoldsemeer en het dorp Paterswolde.

Heel lang werd hier een mengeling van Fries en Gronings gesproken. Met hun loet (een lange schop) spitten de noeste werkers het veen uit de modder en uit het water en schepten het in een praam. Die modderige massa werd op zetvelden te drogen gelegd. Na een

Het heden met zijn wandel- en fietspaden en het vele water lijkt in de verste verte niet op het verleden, toen het gebied een modder- en veenbende was.

Schapen, en op andere plekken runderen, worden ingezet om mooie open plekken ook inderdaad open te houden. Dat versterkt de natuurlijke aanblik.

Geen pater te zien

Hoewel de naam anders doet vermoeden heeft Paterswolde helemaal niets met paters of monniken te maken. Er heeft nooit een klooster gestaan. In de Drentse streektaal heet Paterswolde ook wel Pôtjerwôl of Potjerwolde. Ook Groningers spreken van Potterwolde. Dat komt dicht bij de waarheid. Paterswolde heette vroeger Potterwold of Potterswolde. In het Gronings verwijst dat naar een bosrijk gebied van ene Potter. Over die familie is in de analen weinig terug te vinden. Of het zou om de edelman Reint Potter moeten gaan. Hij bewoonde in de middeleeuwen de borg Elmersmastede, bij Hoogkerk. In het gebied komen overigens meer benamingen voor met het woord Potter: Pottersvoorde bijvoorbeeld.

tijdje stampden de verveners het water eruit met planken onder hun voeten en zogeheten dompers in hun handen. De samengeperste turf werd vervolgens in blokken gesneden en de zon deed de rest, totdat het droog genoeg was om het te vervoeren naar de stad maar ook naar omliggende plaatsen als Eelde, Haren en Paterswolde.

Vanuit het zuidelijke Friese Veen ging het met de vervening stapje voor stapje richting noorden naar de stad Groningen, maar die werd nooit gehaald. Dat had volgens Van Slagteren twee oorzaken: de opkomst van steenkool als brandstof en klei. Hoe dicht bij de stad, hoe meer kleilagen. Veen gemengd met klei maakte de turf onverkoopbaar, schrijft hij. Verbrande klei maakt namelijk te veel as. Dan hadden kopers liever 'schone' turf uit de Veenkoloniën. Begin vorige eeuw verdween de turfwinning langzaam maar zeker uit beeld; tot in de Tweede Wereldoorlog is er echter turf gegraven voor eigen gebruik.

Zand uit het Hoornse Meer

Het Hoornse Meer heeft een heel andere oorsprong. Hier was het niet om de turf, maar om het zand te doen. Onder een klei- en veenlaag ging een metersdiepe laag zand schuil, die de gemeente Groningen in de jaren

Het voorjaar lonkt. De knoppen van de bomen staan op springen. Het is heerlijk om dan even te wandelen langs het meer of om sportief een rondje hard te lopen.

70 en 80 goed kon gebruiken voor de aanleg van de nieuwe stadswijk Hoornse Meer en voor de aanleg van de snelweg A7, richting Drachten. Het was een flinke hoeveelheid zand die uit het gebied werd weggezogen. Het nieuwe meer is daardoor gemiddeld zo'n drie tot vier meter diep. In tegenstelling tot het Paterswoldsemeer waarvan de diepgang blijft steken op één tot anderhalve

“Kraakhelder water, waarin de otter zich kan uitleven”

meter. Van begin af aan was het de bedoeling om van het Hoornse Meer een recreatiegebied te maken, aansluitend op het Paterswoldsemeer waar, in navolging van de notabelen, al de nodige waterrecreatie was ontstaan. Oude botenhuizen zoals het monumentale clubhuis van de Koninklijke Vereniging Watersport De Twee Provinciën getuigen ervan, net als de restaurants (waarvan eentje met een replica van een vuurtoren), het Familiehôtel, de jachthavens en de recreatiewoningen. Aan de noordkant bij het Hoornse Meer, met zijn zwemplas de Hoornse Plas, zet die recreatie zich voort. In het nieuwe meer

liggen ook wat grotere eilanden, waar booteigenaren mogen overnachten. Die eilanden waren ook bedoeld om er de pijlers op te zetten voor de A7 die over het meer zou worden gebouwd. Achteraf een onzalig plan dat nooit is uitgevoerd.

Oog voor de bever en otter

Het zijn vooral de 'stadgers' die er recreëren: de echte Groningers, de Ommelanders, maar ook veel studenten. Uit Drenthe komen eveneens veel dagjesmensen naar het water. Kraakhelder is het, zodat de otter er zich kan uitleven en er een gezinnetje kan stichten. Ook de bever is al gesignaleerd. Het geeft aan dat het aspect 'natuur' een behoorlijk stempel drukt. Dat krijgt in de komende jaren nog meer accent, vertelt beheerder Harald Homan. Samen met het nabijgelegen Zuidlaardermeer en het Leekstermeer is een verbindingzone in de maak, zodat allerlei dieren zich van het ene naar het andere gebied kunnen verplaatsen. Het zorgt ervoor dat de meren en het omringende gebied aan natuurkracht winnen. Harald Homan ziet het met tevredenheid aan, maar bovenaan zijn lijstje staat toch de waterrecreatie. "Het is een prachtig gebied. Schitterend als je met een bootje tussen de eilanden vaart. Zo rustig, zo mooi. Je hebt geen idee dat de stad Groningen zo dichtbij is. Waar in Nederland vind je zoiets?"

Naobers route

Op de fiets of wandelend langs de meren (10 km)

Om een goede indruk te krijgen van het gebied tussen Groningen en Paterswolde kunnen fietsers en wandelaars een fietstocht of wandeling rond de meren maken. In totaal ruim tien kilometer. Fietsers hebben de mogelijkheid een uitstapje te maken naar het aangrenzende natuur- en landbouwgebied van de Peizer en Eeldermeden.

De vuurtoren bij de jachthaven is een bekend herkenningspunt. Het is een overblijfsel van uitspanning De Twee Provinciën. Bij dit hotel-restaurant was een speeltuin aangelegd met doolhof, schelpengrot, volière met vogels en een kettingbrug waar de dames met opgetrokken rokken overheen moesten. Het was een populaire plek voor dagtochten. De speeltuin sloot in 1971, ook werden de opstallen toen afgebroken.

1

The Wallhouse #2 aan de A. J. Luttilstraat is een echte blikvanger met zijn kleurige buitenkant, imposante muur en aparte vorm. Het is een ontwerp van de Amerikaanse architect Hejduk, een grootheid in de postmoderne architectuur. Het huis is in zijn sterfjaar 2001 gebouwd. The Wallhouse #2 is onderdeel van het Groninger Museum. Een tijd lang was het een huis waar kunstenaars woonden. Nu is het een creatief podium en een expositieruimte. In het weekend geopend.

2

Op 27 mei 1927 opende mr. H. E. Oving de **sluis en ophaalbrug**, waardoor het mogelijk was om met de boot vanaf het Noord-Willemskanaal naar het Paterswoldsemeer te komen. Voor die tijd moesten boten met een takel over de dijk langs het kanaal worden getild. Het sluisje van 18 bij 4 meter was een initiatief van de familie Scholten. Oving was de schoonzoon van de fabrikant Jan Evert Scholten.

3

De Helper is een 'verhuismolen'. Eerder stond hij aan de andere kant van de A28, in de buurtschap Nijveensterkolk. Hij moest de polder Helpman vanaf 1863 droog zien te houden. In de jaren 60 raakte de molen in verval. Toen hij voor de A28 moest wijken werd hij afgebroken. In 1971 is hij verhuisd richting het Paterswoldsemeer. Geïnteresseerde bezoekers zijn welkom in de molen.

4

De **Paalkoepel** is het markante gebouw aan de Meerweg, tussen Haren en Paterswolde. De industrieel Jan-Evert Scholten liet het in 1908 bouwen. Het theehuis, gebouwd op 25 palen, was de uitvalsbasis voor de familie Scholten om zich te verpozen. Vanaf het terras volgden ze de zeilwedstrijden of ze voeren met hun boot het meer op. Het gebouw raakte in de jaren 70 in verval; in 1984 werd het gerestaureerd en verbouwd tot restaurant.

5

Het clubhuis van **Koninklijke Zeilvereniging De Twee Provinciën** is een monumentaal gebouw. De vereniging, uit 1911, kreeg al in het tweede jaar het predicaat 'Koninklijk'. Het majestueuze clubhuis dat in 1917 werd gebouwd was een initiatief van buurman en industrieel Jan-Evert Scholten. Bij zijn theehuis De Paalkoepel kon hij onvoldoende gasten van zeilwedstrijden laten genieten. Daarom moest er naast zijn theehuis maar een grote buitensociëteit komen.

6

